

VÀI KÝ ỨC VỀ GIÁO SƯ TẠ QUANG BỬU

(Mến tặng gia đình Giáo sư và tất cả những thế hệ làm chủ hiện tại và tương lai của đất nước)
TRẦN VĂN CHƯỜNG (*)

Tôi chỉ học với thầy Bửu đúng một năm, năm đệ tứ, trường trung học tư thục do một nhóm cha cố thiên chúa giáo người Pháp quản lý gọi là Institut de la Providence (Trường Thiên Hộ), ở Huế, niên khóa 1935-1936. Sau đấy, do yếu về toán và khoa học tự nhiên, bị "đúp", tôi ở nhà tự học để chuẩn bị đi thi tú tài với tư cách "thí sinh tự do" (candidat libre).

Hai năm trước đấy, tôi học bình thường không có gì xuất sắc. Về môn tiếng Anh, thầy giáo Tuyền (đỗ tú tài bán xứ ở trường Bưởi) phát âm bị ảnh hưởng tiếng Pháp và có cả giọng Bắc nữa. Lên đệ tứ (1935-1936) học tiếng Anh với thầy Bửu, tôi có nhiều cái khác. Về ngữ pháp tôi không chăm lắm, có lẽ vì bản chất hơi lười, nhưng về phát âm tôi rất chú ý. Đặc biệt mỗi lần thầy Bửu cho lớp nghe đĩa Linguaphone và hướng dẫn dùng phiên âm quốc tế để ghi cách đọc, tôi lắng nghe và ghi rất kỹ.

Ngoài tiếng Anh, thầy Bửu còn dạy chúng tôi toán, lý, hóa và cả địa lý nữa. Tất cả các môn, thầy đều giảng bằng tiếng Pháp với một giọng lưu loát, tuy theo tôi ngữ điệu không hay bằng khi thầy nói tiếng Anh.

Sau khi đỗ tú tài toàn phần, tôi lại đến gặp thầy Bửu xin ý kiến thầy. Tôi nói ý định của tôi là xin đi làm việc ở một bộ của chính phủ Nam triều, để đỡ gánh nặng cho gia đình và có điều kiện học thêm tiếng Anh. Qua phim ảnh Anh, Mỹ mà tôi thường đi xem, tôi thấy tương lai tiếng Anh rất quan trọng. Do đó cần đầu tư thời gian chuyên tu trong vài năm để tăng thêm vốn ngoại ngữ. Thầy Bửu ủng hộ ý định của tôi và sẵn sàng giúp đỡ tôi.

Thầy Bửu không những có kiến thức rộng và sâu mà còn rất khéo tay.

tự học nghề mộc rồi tu làm lấy bàn, ghế, tủ sách dùng trong nhà (hồi thầy còn ở trong một phòng lớn tại trường Providence), và đã tự mình sửa chữa, lắp ráp máy thu thanh. Thầy vẽ cũng rất giỏi, có thể vẽ kỹ họa rất nhanh.

Cuối năm 1944, theo lời mời của anh tôi (Trần Châu Khang) lúc đó đang làm việc ở Hà Đông, tôi đã xin thôi làm thừa phái ở Huế và ra Hà Nội học trường Luật. Trước khi làm đơn xin đi học, tôi lại đến gặp thầy Bửu để xin ý kiến. Thầy trả lời ngay: "Đây là một dịp tốt. Không biết cậu có thích luật hay không, nhưng được nếm mùi đại học cũng là tốt. Cậu sẽ có điều kiện mở rộng kiến thức và tầm nhìn..."

Ý kiến thầy đã làm tôi càng yên tâm, xa gia đình và xa cả người vợ chưa cưới của tôi, cô L.

Thời gian ở Hà Nội sau 1955, thầy Bửu được cử làm Hiệu trưởng trường Đại học Bách khoa, Phó chủ nhiệm Ủy ban Khoa học nhà nước, và cuối cùng là Bộ trưởng Đại học và Trung học chuyên nghiệp.

Thầy ở gác 2 một biệt thự kiểu cũ thời Pháp ở đường Hoàng Diệu. Tôi rất mừng là thầy đã được nhà nước ta đãi ngộ thích đáng.

Thỉnh thoảng, thường là dịp Tết âm lịch, tôi đến thăm thầy. Tuy thái độ của thầy đối với tôi vẫn như cũ, nhưng tôi cảm thấy giữa tôi và thầy có cái gì xa cách. Một phần có lẽ do địa vị xã hội, nhưng cách biệt nhất, theo tôi là về mặt trí tuệ. Tôi luôn luôn mặc cảm, coi trí tuệ của thầy Bửu như ánh sáng mặt trời chiếu rọi khắp nơi, còn trí tuệ tôi thì ngoài một mớ ngoại ngữ Anh, Pháp lộn xộn hầu như không am hiểu một môn gì cho ra hồn. Nhớ lại câu của Pascal - nhà triết học Pháp - tôi tự đánh giá: nếu thầy Bửu là một người "vô cùng thông minh" (infiniment intelligent) thì tôi là "vô cùng ngu dốt" (infiniment ignorant).

Tính trung thực là một trong những đức tính cao quý nhất của một nhà trí thức, cũng như của người CS. Thầy Bửu thường nói đến tính "trung thực của tri thức" (probité intellectuelle).

Tôi được biết, hồi thầy còn làm Bộ trưởng Đại học và Trung học chuyên nghiệp, có một số cán bộ cao cấp của Đảng và Nhà nước ta đề nghị với thầy Bửu cho phép một số người đi học nước ngoài không qua thi tuyển. Thầy Bửu đã trả lời là nên để họ dự thi đang hoàng, số điểm đã có chấm trước theo chế độ ưu tiên. Nếu không theo quy tắc này, cứ cho đi "du học thoải mái", sợ không đủ năng lực, trình độ thì không có lợi.

Phải chăng cách trả lời của thầy Bửu có hơi "cứng nhắc"? Dù sao, theo ý kiến chung, chủ trương của thầy Bửu là đúng. Bởi vì đã "linh động" với một số người thì sẽ phải "linh động" với nhiều người khác, dần dần phá bỏ

PHÁT TRIỂN KINH TẾ 35

nguyên tắc công bằng, hợp lý, trong vấn đề giáo dục. Nhất là lên trình độ đại học, không thể lỏng lẻo được.

Trên thực tế, có lúc chúng ta chọn cán bộ cho đi học nước ngoài không đúng nguyên tắc, không đảm bảo chất lượng, đến nỗi nhiều học sinh không đủ khả năng theo học đã bị trả lại. Nhưng khi thầy Bửu làm Bộ trưởng Đại học và Trung học chuyên nghiệp, đặt ra việc thi tuyển kèm theo chế độ thêm điểm ưu tiên cho các loại đối tượng thí sinh, thì việc lựa chọn đã công bằng, hợp lý hơn. Một anh bạn thân của tôi dạy tại trường Đại học Bách khoa Hà Nội kể lại câu chuyện khá phổ biến sau đây. Một lần đi coi thi tuyển sinh đại học ở Thanh Hóa, có người tìm đến gặp anh bạn tôi để hỏi tin về Bộ trưởng Tạ Quang Bửu. Năm đó thầy Bửu đã nghỉ hưu. Bạn tôi thấy người kia có vẻ thất vọng, tưởng đâu anh ta hỏi thăm thầy Bửu để gởi gắm con cháu vào đại học. Nhưng người này nói: "Gia đình tôi suốt đời biết ơn ông Tạ Quang Bửu. Nhờ ông đã đặt ra việc thi vào đại học mà con tôi thi đạt điểm cao đã được đi học nước ngoài. Bác nghĩ xem: tôi là cán bộ thường, gia đình nghèo, làm sao dám mơ cho con học đại học, nói gì đến việc con được đi học nước ngoài. Nếu ông Bộ trưởng Tạ Quang Bửu không đặt ra chế độ thi tuyển thì con chúng tôi dân thường và cán bộ nghèo làm sao "dịch" lại được với con các ông ở tỉnh trong việc tuyển chọn như trước đây?".

Về vấn đề cán bộ, thầy Bửu đã góp phần đào tạo hàng chục nghìn cán bộ trong nước và ngoài nước, trong số đó nhiều người đã đỗ phó tiến sĩ, tiến sĩ, trở thành giáo sư, và hiện đang giữ địa vị quan trọng trong các ngành.

Mặc dù một số người có chức có quyền không ưa cái "trực tính" của thầy, nhưng khi đánh giá người khác, thầy

luôn tỏ ra khách quan, vô tư, ở mỗi người thầy đều nêu được ưu điểm nổi bật, đồng thời cũng nêu những mặt hạn chế.

Có lần, tôi hỏi một "đồ đệ" của thầy, đồ tiến sĩ toán học ở CHDC Đức: "Theo anh, loại trí thức bách khoa toàn năng như thầy Bửu ở nước ta có nhiều không?" Anh trả lời: "Có thể nói là rất hiếm. Và trong tương lai khó mà có được nhiều người học vấn uyên thâm như vậy". Anh nói thêm: "Có những hội nghị về lý, hóa v.v... nhưng vẫn phải mời anh Bửu dự vì có dính đến toán học. Anh Bửu giỏi toán học là chính, nhưng hiểu biết sâu và rộng về nhiều môn khác, về khoa học tự nhiên cũng như khoa học xã hội."

Những năm tháng cuối đời, huyết áp cao, vôi hóa cột sống, hàng ngày đúng 5g30 chiều, thầy cúi trần mặc quần cộc đi bộ 1/2 tiếng trong sân nhà, sau đó tắm nước nóng. Thầy bị vôi hóa cột sống, không cúi đầu được, phải đứng để làm việc. Tuy sức khỏe ngày càng yếu, thầy vừa đọc sách báo vừa nghiên cứu liên tục, gia đình khuyến bảo cũng rất khó. Quá tuổi "cổ lai hi" thầy Bửu phải phần đầu gay go với bệnh của người cao tuổi. Tháng 8 năm 1986, để chuẩn bị cho Đại hội Đảng lần thứ 6, Thành ủy Hà Nội có mời một số nhà trí thức dự hội nghị góp ý về chiến lược KHKT cho thủ đô. Hội nghị họp liên tục bốn ngày. Thầy Bửu, với tấm lòng hăng say của một nhà trí thức yêu nước, đã tích cực tham dự hội nghị, tuy lúc đó đã 76 tuổi và sức khỏe ngày càng sa sút. Đến ngày thứ tư, thầy mệt quá, ra xe ngồi. Đồng chí lái xe thấy vậy vội đưa thầy về nhà. Thầy lên giường và nằm luôn, gia đình phải nhờ vả mãi nhiều nơi mới có được ô-tô đưa vào bệnh viện Việt-Xô cấp cứu. Không may bệnh quá nặng (rối loạn tuần hoàn não) nên mặc dù các

giáo sư, bác sĩ và nhân viên cố cứu chữa, thầy vẫn không qua khỏi và mất vào sáng 21 tháng 8 năm 1986 tại bệnh viện Việt-Xô. Đồng chí Trường Chinh, Thủ tướng Phạm Văn Đồng và nhiều đ/c lãnh đạo nhà nước đã vào thăm trước khi thầy qua đời.

Trong hoàn cảnh gay go, cô Bún cho biết: "Đúng hôm anh mất trong nhà chỉ còn đúng 1.200 đồng. Trước đấy mấy ngày, tuy rất mệt và bận, anh vẫn để thì giờ xem lại và tìm giải đáp về toán học giúp một anh bạn trẻ".

Có thể nói thầy Tạ Quang Bửu là người thầy, người anh, đã có ảnh hưởng lớn nhất đến quá trình trưởng thành của tôi, không những về mặt học tập và học ngoại ngữ mà còn về tinh thần yêu nước, chống thực dân, đế quốc trước khi tôi hiểu biết về Đảng và chủ nghĩa Mác-Lênin.

"Thông minh, học vấn uyên thâm phát triển toàn diện, trung thực, nhàn hậu, sống thanh bạch, trong sáng..." đây là những đặc điểm chủ yếu của Giáo sư Tạ Quang Bửu, một trí thức XHCN có tầm cỡ quốc tế - một Lê Quí Đôn của thời đại Hồ Chí Minh.

Tôi nghĩ - và tin rằng - trong giới trí thức của ta, đặc biệt là thế hệ trẻ chủ nhân hiện tại và tương lai của đất nước, sẽ có người dành thì giờ đi sâu tìm hiểu thêm về những đóng góp của Giáo sư Tạ Quang Bửu, cũng như những nhà trí thức có tài năng khác, để góp phần đưa đất nước đi theo kịp các nước đang phát triển khác.

Hà Nội, tháng 8 năm 1990

TVC.

(*) Ông Trần Văn Chương sinh ngày 28.1.1919, là biên tập viên tiếng Anh đầu tiên của TTXVN, đã qua đời ngày 8.10.1990 (BT).

KỸ SƯ TÂM HỒN VÀ TÂM HỒN CỦA NHỮNG KỸ SƯ

Phóng sự của QUỐC MỸ

Tôi bị xếp hành xe ở kế ngã tư Hàm Nghi - Calmette nên phải dắt vào lề đường để vào và luôn thể điều chỉnh

mấy cái ốc vít, cãm, sên vừa mòn, vừa xộc xệch. Tôi nhìn đáng mạo có vẻ chỉ thú làm ăn của người thợ sửa với những

bộ đồ nghề như ống bơm, bần ép, chậu nước, cờ - lê, mỏ lết... để ở bên cạnh thấy cũng yên tâm... không đến nỗi một lỗ vá trở thành hai, ba hoặc tháo trục giữa rồi bày vẽ hư thêm đĩa giò. Qua câu chuyện, anh cho tôi biết chỗ làm của anh không cố định, nơi nào có đồng khách qua lại thì "dóng dờ", gấp chiến dịch truy quét hoặc dẹp lòng lề đường anh lại đi tẩn. Anh bảo "đắt lành chim đậu" và nghề của anh không đòi hỏi nhiều vốn, có năng khiếu thực hành riết rồi quen đi. Tôi cũng được biết sự thu